

УДК 81'276.3-053.4:394.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.2.6>**В. В. Шинкаренко**

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради

Л. В. Клімова

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради

І. А. Мазур

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради

Н. О. Міхіна

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради

В. І. Купрієнко

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ГРА ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розглядається потенціал застосування народних ігор як засобу вдосконалення мовленнєвої культури особистості дошкільника. Охарактеризовано види народних ігор, наведені приклади народних ігор, які проводяться з дітьми дошкільного віку. Вказано на шляхи їх застосування у дошкільному закладі. Наголошується на впливі народних ігор на мовленнєвий розвиток особистості дошкільника. Виявлено ефективні шляхи розвитку мовленнєвої культури особистості дошкільника: цілеспрямоване прогностичне планування українських народних ігор упродовж року відповідно до мовних завдань; об'єднання ігор за тематичним принципом збагачення словника; комплексне розв'язання завдань лексичної роботи та розвитку зв'язного мовлення (діалог і пояснювальна мова) в ході гри; перенесення засвоєних мовних знань та навичок в нові ситуації спілкування. Обґрунтовано критерії добору ігор: лаконічність, виразність і доступність тексту гри дітям; тематична відповідність програмним вимогам; обмежена кількість нових слів; наявність діалогів. Доведено, що протягом дошкільного віку змінюється і зміст ігрової діяльності: гра – маніпулювання з предметами; індивідуальна предметна гра конструктивного типу; колективна сюжетно-рольова гра; індивідуальна та групова творчість; гра-змагання; гра-спілкування; домашня праця.

Уточнено, що дидактичні ігри дозволяють: активізувати пізнавальні процеси через виборчу спрямованість особистості дитини на предмети і явища навколишньої дійсності; систематично зміцнювати і розвивати пізнавальний інтерес, який стає основою позитивного ставлення до інтелектуальної діяльності; формувати потребу в прагненні до пізнання нових, більш повних і глибоких знань, які носять пошуковий характер; виховувати вольові якості особистості дитини: цілеспрямованість, наполегливість, прагнення до завершення діяльності; формувати зв'язне мовлення; збагачувати моральні і естетичні почуття дитини. Виявлено, що словесні ігри є розвитком виразного мовлення, рухової та моторної активності дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає в розвитку активного, виразного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово тощо.

Ключові слова: народна гра, мовленнєва культура, рідна мова, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток та досконале володіння рідною мовою є одним із чинників «Базового компонента дошкільної освіти в Україні». Концепція дошкільного виховання передбачає «оволодіння мовою як найціннішим скарбом

нації, плекання любові до материнського слова як першого й могутнього наставника людини, як найдієвішого вияву національної культури [3, с. 75].

На сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення набувають питання вдосконалення

мовленнєвої культури особистості. Мовлення є частиною загального розвитку дитини, а навички володіння грамотним зв'язним мовленням – професійною потребою в багатьох сферах громадського життя. Саме тому оволодіння рідною мовою як засобом пізнання і способом спілкування є актуальними на етапі модернізації освіти, зокрема дошкільної, оскільки охоплює всі сфери життєдіяльності дитини, формує її особистість, дозволяє сприймати явища навколишнього життя в повному обсязі і у всій красі. Нові потреби спілкування потребують нових засобів, які допоможуть реалізувати нові цілі.

Могутнім засобом виховання любові до рідної мови та розвитку і збагаченню словникового запасу дітей є народна гра.

У педагогічному середовищі завжди була актуальна проблема залучення дітей до народних ігор. Так, на думку К. Ушинського, кожна народна гра містить доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими, що підкреслює її виражену педагогічну спрямованість [1, с. 165].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні українські письменники та вчені в галузі етнопедагогіки – Б. Грінченко, О. Пчілка, Л. Українка, М. Стельмахович, І. Франко, та ін. – вважали народні ігри образними, простими й доступними малюкам – вони легко запам'ятовуються та роблять їх цікавими та ефективними для розвитку мовленнєвої діяльності та допомагають опановувати перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скороговки, лічилки тощо [4, с. 6].

Сучасними науковцями (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кононенко, Т. Котик, Н. Лисенко, Н. Луцан) розглядалися питання щодо використання народних ігор в процесі навчання дітей рідної мови.

У педагогіці і методиці викладання більше уваги приділяється іграм дошкільників (Н. Ейгес, Н. Короткова, Н. Михайленко, А. Сорокіна), молодших школярів (Ф. Блехер, А. Ібрагімова, Н. Конишева, М. Саліхова та ін.). Це пов'язано з тим, що педагоги розглядають гру як важливий метод виховання дітей саме дошкільного та молодшого шкільного віку.

Незважаючи на глибоку вивченість як загальних, так і приватних аспектів інтелектуального розвитку та виховання дошкільнят, проблема розвиваючих ігор як засобу інтелектуального виховання старших дошкільників в цілому ще недостатньо досліджена в дошкільній педагогіці.

Відтак **метою статті** є уточнення поняття «інтелектуальне виховання старшого дошкільника»; виявлення педагогічних умов реалізації технології розвиваючої гри, що сприяє інтелектуальному вихованню дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Гра є провідним видом діяльності дітей в дошкільний період їх життя.

У процесі гри відбувається формування дитячого інтелекту, психіки, комунікативних умінь і навичок. Граючи, діти пізнають навколишній світ, вчаться спілкуватися між собою і взаємодіяти з дорослими. У процесі ігрової діяльності існує унікальна можливість у її учасників «придумати» сюжет, розподілити ролі, домовитися про правила взаємодії.

Особлива цінність народних ігор полягає в тому, що вони впливають та формують мовлення дітей, починаючи з раннього віку, надаючи можливість за допомогою гри слів і звуків засвоїти особливості рідної мови, притаманну їй співучість, виразність, образність.

Народні ігри можна поділити на декілька груп: ігри історичної спрямованості; обрядові та звичаєві ігри; ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу дидактичні; рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом; рухливі хороводні ігри; ігри мовленнєвої спрямованості [5, с. 109].

На наш погляд, доцільним є застосування гри мовленнєвої спрямованості в освітньому процесі ЗДО для розвитку мовленнєвої культури дошкільника. Граючи в словесні народні ігри, діти опановують рідну мову, ознайомлюючись зі здобутками фольклору (мирилками, лічилками, дражнилками, закличками, звуконаслідуваннями, чистомовками, потішками), вчаться використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Дошкільне дитинство охоплює період з 3 до 6-7 років. У цей час відбувається від'єднання дитини від дорослого, що веде до зміни його соціальної ситуації. Дитина вперше залишає межі світу сім'ї і входить у світ дорослих людей з певними законами і правилами. Розширюється коло спілкування: дошкільник відвідує магазини, поліклініку, починає спілкуватися з однолітками, що важливо для його розвитку. [2, с. 109].

Переважним видом діяльності в цей час є гра. Це основний вид діяльності дошкільника, на який він витрачає більше часу. Особливий розвиток в цьому віці отримує сюжетно-рольова гра. Основу такої гри становить роль, обрана дитиною, і дії з реалізації цієї ролі. Дана гра є прилученням дитини до життя дорослих. Діти вчаться взаємодіяти один з одним, підвищується їхня самосвідомість. Саме дошкільний вік вимагає різноманітності форм міжособистісного співробітництва: з однолітками, дорослими, для ігор, спілкування і праці.

Протягом дошкільного віку змінюється і зміст ігрової діяльності:

- гра-маніпулювання з предметами;
- індивідуальна предметна гра конструктивного типу;
- колективна сюжетно-рольова гра;
- індивідуальна та групова творчість;
- гра-змагання;
- гра-спілкування;
- домашня праця.

Метою словесних ігор є розвиток виразного мовлення, рухової та моторної активності дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає в розвитку активного, виразного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово.

Наприклад, гра із заплющеними очима «Панас» (Піжмурки):

Одному з дітей зав'язують очі. Того, у кого зав'язані очі, діти питають:

- Панасе, Панасе!
- На чому стоїш?
- На камені!
- Що продаєш?
- Квас!
- Лови курей, та не нас.

Після цього діти тихенько ходять по кімнаті, а «Панас», розкинувши руки, намагається піймати кого-небудь. Кого спіймає, той стає «Панасом», і гра продовжується.

Така гра сприяє розвитку мовленнєвого слуху, розвиває вміння зосереджувати увагу на звуках, орієнтуватись у просторі, впізнавати голос товариша.

Для закріплення звуко-вимови та звуконаслідування теж існує чимало народних ігор. Гра «У волосянку» допомагає педагогові виправляти вимову голосних звуків та регулювати силу голосу.

Приклад.

Група дітей разом із педагогом вирішують, які голосні звуки вони тягнутимуть, потім співають:

Ой нумо, братці, волосянки тягти,
А хто не дотягне, того за руки тягни.

І всі тягнуть о або у (а, є, і, ю, я, е). Хто зупиниться, того й тягнуть за руку. Гра починається спочатку.

Українські народні ігри доносять до дошкільників чіткість і виразність рідної мови. Так, у відомій хороводній грі зі словесним супроводом «Подоланка» діти не лише засвоюють зміст гри, а й запам'ятовують повтори, епітети, порівняння, образні звороти; починають розуміти красоту форми слів, своєрідність стилю; переносять у своє мовлення ті слова, що запам'ятали.

Народні словесні ігри можна поділити на підгрупи. До першої групи відносяться ігри довільні, вони розвивають швидкість мислення, мовленнєву активність, сприяють розвитку пам'яті в дітей, уточнюють знання дітей про предмети і явища. Прикладом такої є гра «Квочка»:

«Шуліка» (хижий птах) сидить, пораючись у землі. «Квочка» з «курчатами», що тримаються одне за одного, підходять до нього.

- Що ти робиш?
- Пічку копаю.
- Нащо тобі пічка?
- Запалити вогник.
- Нащо тобі вогник?

- Приставити горщик.
- Нащо тобі горщик?
- На окріпчик.
- Нащо тобі окріпчик?
- Твоїм дітям очі випарювати.
- Нащо, за що?
- Щоб не лізли в городчик.
- Позакладай, то й не будуть лізти.
- Я закладаю, а вони лізуть.
- Закладай дишлями, ломаччям, хворостом, вилами, рогачами, коцюбами, столом, мисником, ложками, мисками, скатертиною.
- Я закладаю, а вони лізуть! Я закладаю, а вони лізуть!

Кидається на «курчат».

– Гай, гай, гай! Квок!.. Квок!.. Квок!..

Спіймавши «курча», «шуліка» одводить його до себе і знов кидається. Переловивши всіх, «шуліка» став «квочкою».

Друга підгрупа – ігри з іграшками (ігри з народними саморобними, дерев'яними, солом'яними та глиняними іграшками) («Реп'яхи», «Плялька-мотанка» тощо). Ці ігри сприяють формуванню пізнавальних інтересів до побуту, взаємин українців, збагачують словник та стимулюють розмовне мовлення.

Народні ігри – це гуртові ігри, їхня структура дозволяє об'єднати всіх бажаючих грати та проводити їх протягом дня незалежно від обстановки.

Критеріями добору ігор є:

- лаконічність, виразність і доступність тексту гри дітям;
- тематична відповідність програмним вимогам;
- обмежена кількість нових слів;
- наявність діалогів.

Також за змістом народної гри можливо скласти окреме заняття, розглянемо на прикладі гри «Шевчик».

Педагог у першу чергу оголошує, що зараз вони будуть розучувати дитячу гру про професію (наспівує вірш, виконує всі рухи), пояснює значення професії, про які йдеться у тексті гри, діти заучують текст гри, розподіляють ролі (Дійові особи – майстер-шевець, помічник майстра (три особи), шевчики (всі діти), проказують діалог, а потім уже грають:

Діти стають у коло й співають. Посередині «шевчик» імітує слова пісні.

- А чи бачив ти, як шевчик шкіру в воді мочє?
- Ой так, так, братику, шкіру в воді мочє.
- А чи бачив ти, як шевчик шкіру натягає?
- Ой так, братику, так шкіру натягає.
- А чи бачив ти, як шевчик черевички шиє?
- Ой так, братику, так черевички шиє.
- А чи бачив ти, як шевчик гвіздки забиває?
- Ой так, братику, так гвіздки забивав.
- Чи бачив ти, як шевчик у свято танцює?
- Ой так, так у свято танцює.

Для ефективного розвитку мовленнєвої культури особистості дошкільника засобами українських народних ігор необхідно дотримуватися певних умов:

1) цілеспрямовано прогностично планувати українські народні ігри упродовж року відповідно до мовних завдань;

2) об'єднувати ігри за тематичним принципом збагачення словника;

3) комплексно розв'язувати завдання лексичної роботи та розвитку зв'язного мовлення /діалог і пояснювальна мова / в ході гри;

4) переносити засвоєні мовні знання та навички в нові ситуації спілкування.

Нами визначено, що дидактичні ігри дозволяють:

– активізувати пізнавальні процеси через виборчу спрямованість особистості дитини на предмети і явища навколишньої дійсності;

– систематично зміцнювати і розвивати пізнавальний інтерес, який стає основою позитивного ставлення до інтелектуальної діяльності;

– формувати потребу в прагненні до пізнання нових, більш повних і глибоких знань, які носять пошуковий характер;

– виховувати вольові якості особистості дитини: цілеспрямованість, наполегливість, прагнення до завершення діяльності;

– формувати зв'язне мовлення;

– збагачувати моральні і естетичні почуття дитини.

На думку С. Шмакова, сутність феномену гри полягає в таких положеннях:

– гра виступає як самостійний вид розвиваючої діяльності дітей різного віку;

– гра означає заняття, відпочинок, розваги, забаву, потіхи, розваги, змагання, вправи, тренінги, під час яких виховні вимоги дорослих до дітей стають активними засобами виховання і самовиховання;

– гра – головна сфера взаємодії дітей; в ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин в середині колективу або групи, сумісності індивідів, їхнього партнерства, дружби, товариства.

– гра є важливою потребою зростаючої дитини: її психіки, інтелекту, біологічного фонду.

Висновки і пропозиції. Отже, народна гра дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

Народні ігри відіграють важливу роль у вдосконаленні мовленнєвої культури особистості, допомагають ефективно розвивати фонематичний слух, закріплювати правильну вимову, виховувати плавність мовлення, тренують мовне дихання та м'язи органів мовлення. Під час ігор уточнюються і закріплюються поняття та уявлення дітей, розвивається їхня творча уява, мислення, мова.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / науковий керівник: Т.О. Піроженко, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, 2021. 37 с.
2. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., перобл. і допов. Київ : Вища шк., 2002. 407 с.
3. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят. Київ : Шкільний світ, 2006. 119 с.
4. Дяченко С. Народні ігри у вихованні. Використання виховного потенціалу народних ігор під час проведення ігрових програм. *Шкільний світ*. 2018. № 3. С. 5–7.
5. Пікінер В. Використання ідей К. Д. Ушинського та художніх текстів у роботі з дітьми. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2006. С. 103–106.

Shinkarenko V., Klimova L., Mazur I., Mikhina N., Kuprienko V. Ukrainian folk game as a means of improving the speech culture of a preschool personality

The article considers the potential of using folk games as a means of improving the speech culture of the preschooler. The types of folk games are described, examples of folk games that are held with preschool children are given. The ways of their application in a preschool institution are indicated. Emphasis is placed on the influence of folk games on the speech development of the preschooler's personality. Effective ways of development of speech culture of the preschooler's personality are revealed: purposeful prognostic planning of the Ukrainian national games during the year according to language tasks; combining games on the thematic principle of vocabulary enrichment; complex solution of tasks of lexical work and development of coherent speech (dialogue and explanatory language) during the game; transfer of acquired language knowledge and skills to new communication situations. The criteria for selecting games are substantiated: conciseness, expressiveness and accessibility of the text of the game to children; thematic compliance with program requirements; limited number of new words; availability of dialogues. It is proved that during preschool age the content of game activity also changes: game – manipulation with objects; individual object game of constructive type; collective plot-role game; individual and group creativity; game-competition; communication game; housework.

It is specified that didactic games allow: to activate cognitive processes through the selective orientation of the child's personality on objects and phenomena of the surrounding reality; systematically strengthen

and develop cognitive interest, which becomes the basis of a positive attitude to intellectual activity; to form the need to strive for knowledge of new, more complete and deeper knowledge, which are exploratory in nature; to bring up strong-willed qualities of the child's personality: purposefulness, persistence, aspiration to completion of activity; to form coherent speech; to enrich the moral and aesthetic feelings of the child. It was found that word games are the development of expressive speech, motor and motor activity of children. Games with verbal text reveal to children the beauty, imagery and richness of the native language. The value of these games lies in the development of active, expressive speech of children, auditory attention, quick reaction to the word and so on.

Key words: folk game, speech culture, native language, preschool children.